

Problematika národnostného vysielania v Slovenskom rozhlase

The Matter of Ethnic Broadcasting in Slovak Radio

Emanuel Orban

DOI: 10.17846/SS.2021.6.1.57-74

Abstract

Our submission deals with the matter of ethnic broadcasting in Slovak Radio. It has a dedicated radio station called Radio Patria with headquarters in Kosice. Ethnic broadcasting for Roma, Rusyn, Ukrainian, Czech, Polish and German listeners covers the topics of social and political problems of different minorities in programmes reflecting current globalisation trends with emphasis on preservation of cultural identity development, legal consciousness and social accountability.

Our main aim is to exemplify programme structure of media products, to specify the genre variability of radio journalism and then to define information potential of audio-visual media in Slovakia. We will also focus on the question of defining the message of media contents for society.

Keywords: Slovak Radio, Radio Patria, ethnic broadcasting, programme structure, values, social education, globalisation

Úvod

Po roku 1989 v dôsledku výraznej transformácie spoločensko-politických pomerov na území Slovenska došlo k uvoľneniu, ktorého hlavný význam spočíval v odstránení diskriminačných bariér súvisiacich s kultúrnou politikou národnostných menšín¹, čím sloboda prejavu nabrala

¹ Rómovia získali v roku 1991 štatút národnostnej menšiny. V roku 1992 bolo obnovené na pôde Slovenského rozhlasu nemecké a rómske vysielanie v Prešove. (História SRO 2016)

patričný spád. Jedným z dôležitých dôsledkov bolo vedecké skúmanie tém etnosociálnej proveniencie, ktoré sa začalo iniciovať začiatkom deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, v rámci ktorých sa prvýkrát riešili kultúrno-antropologické otázky príslušnými odborníkmi v oblasti sociálnych vied, čo napokon aj sami potvrdzujú: „Do popredia sa dostáva napr. problematika globalizácie ako opozita národných kultúr a postoje jednotlivých skupín obyvateľstva k nej, strety odlišných kultúr na príklade utečencov a príslušníkov nekresťanských spoločností, výskum rozličných minorít a marginálnych skupín, turizmus a komercializácia tradičnej kultúry, sociálne vzťahy v nových sídelných celkoch.“ (Beňušková & Ratica 2002, 401) O tzv. fenoméne voľnosti bariér sa zmieňujú aj autorky publikácie *Základy teórie rozhlasovej žurnalistiky v systéme masmediálnej komunikácie*: „Po novembri 1989 boli zaradené do rozhlasového vysielania tzv. zakázané témy.“ (Lehoczká & Chudinová 2005, 158) Médiá sa začali špecializovať na potreby cieľovej skupiny vyznávajúcej multikultúrny spôsob života², čomu boli prispôbené aj príslušné rozhlasové programy. Prvky komercializácie médií boli obsiahnuté v náboženských, detských a kultúrnych programoch. Uvedenú skutočnosť konštatuje aj Vlasta Hocheľová: „V podmienkach našej spoločnosti totalitnú komunistickú ideológiu a propagandu nahradili po roku 1989 nové ideologické prúdy - náboženské, ideológia voľného trhu, proamerické, globalistické, nacionalistické a ďalšie.“ (2011, 46) V roku 1993 sa Slovenský rozhlas stal členom Európskej vysielacej únie, vzápätí sa podnietila programová kooperácia v rámci Európy prostredníctvom rôznych konferencií, multimediálnych projektov, prezentácie slovenskej kultúry slúžiacej na zoznamovanie slovenského publika s národnými kultúrami ostatných krajín Európy. (Jenča 2005) Programy zohľadňovali široké potreby menšinového publika prostredníctvom následnej infiltrácie globalizačných procesov do štruktúry rozhlasového vysielania. Hlavná spoločenská zodpovednosť je tu na vysielateľovi, ktorý je povinný „zabezpečiť pri vysielaní programov a ostatných zložiek programovej služby používanie štátneho jazyka, jazykov národnostných menšín a cudzích jazykov v súlade s osobitnými predpismi...“³ Princíp

² Spomínaný jav pretrváva u nás už od konca dvadsiateho storočia, prenikol zo západných krajín, čo konštatujú autori publikácie *The Broadcast Century and Beyond*. (Hiliard-Keith 2010)

³ Právne náležitosti vysielateľa definuje Zákon o vysielaní a retransmisii č. 308/2000 Z. z. ponímajúci programovú náplň vysielania RTVS. Program je

menšinovej kultúry je vo vysielacej koncepcii Redakcie národnostného vysielania (ďalej NEV) zdôraznený dodnes, čo nám osobne potvrdila aj nami interviewovaná tímlíderka Redakcie NEV Rádia Patria Kristína Mojžišová: „*Chceme realizovať menšinové vysielanie v zmysle aktuálneho vnímania menšín a identity ako takej (v zmysle fluidnosti). Staré stalinistické vnímanie menšiny iba cez jazyk (spoločnú kultúru a územie) je už dnes prekonané. Navyše sme súčasťou Európy, ktorá chce byť otvorenou, sme súčasťou procesov globalizácie a to všetko sa musí nevyhnutne na vysielaní pre menšiny odraziť. A domnievam sa, že sa už aj odráža.*“ (Mojžišová 2016) Globalizácia predstavuje výzvu k prekonávaniu povahových rozdielov a etnických predsudkov. Média by sa mali v istých intenciách nechať ňou inšpirovať, no treba dbať na to, aby sa následne neohrozila vlastná kultúrna identita a národné povedomie.

Charakteristika Redakcie NEV Rádia Patria, počúvanosť a štruktúra relácií

Programový vysielací okruh Redakcie NEV Rádia Patria so sídlom v Košiciach (Moyzesova 7) zastrešuje národnostné vysielanie v rómskom, rusínskom, ukrajinskom, českom, poľskom a nemeckom jazyku. Generálnym riaditeľom sekcie NEV je Attila Lovász, bývalý novinár a redaktor Rádia Slobodná Európa. Šéfredaktorkou redakcie národnostného vysielania je PhDr. Kristína Mojžišová, PhD., pôsobiaca aj vo funkcii tímlídera, ktorá koordinuje manažérsku a komunikačnú stratégiu pracovníkov (redaktorov). (Národnostné vysielanie. Rádio Patria 2021)

Počúvanosť NEV Rádia Patria vykazuje isté čísla uspokojivého charakteru, no stále ako vysielací okruh zaostávame z hľadiska predpísaných západoeurópskych štandardov v rámci technickej prípravy rozhlasového vysielania. Kritérium priemernej počúvanosti sledujeme za roky 2018 a 2019, nakoľko rok 2020 nie je verejne prístupný a dokonca štatisticky spracovaný, dôležité dáta čerpáme z výročných správ RTVS. V roku 2018 bola priemerná dĺžka počúvania rozhlasovej relácie podľa ATS relatívnu 78 minút, týždenné percento poslucháčov nie je uvedené. (Výročná správa o činnosti Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2018 2019, 61) V porovnaní s ostatnými programovými okruhmi RTVS/SRo 2018 sme v priemernej dĺžke počúvanosti aj tak

vo všeobecnosti zameraný na prezentáciu kultúry národnostných menšín, etnických skupín, ich život a názory. (Zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii)

na 14. mieste (78 minút). Predstihujú nás Rádio_FM (86 minút), Rádio Lumen (89 minút) a Rádio Devín (92 minút), za nami je už len Rádio Beta (69 minút).

V roku 2019 bola priemerná dĺžka počúvania rozhlasovej relácie podľa ATS relatívu 96 minút, týždenné percento poslucháčov sa pohybovalo okolo 3 %. (Výročná správa o činnosti a hospodárení Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2019 2020, 70-71) V porovnaní s ostatnými programovými okruhmi RTVS/SRo 2019 sme v priemernej dĺžke počúvanosti na 10. mieste. (96 minút) Predstihujú nás nasledovné médiá, konkrétne Rádio Anténa Rock (105 minút), Rádio Europa 2 (113 minút), Rádio Jemné (116 minút), za nami sú už len Rádio Devín (94 minút) a Rádio Lumen (72 minút). V rámci týždňa Rádio Patria dosahuje trojpercentnú počúvanosť podobne ako programový okruh Rádio Devín, predstihujú ho Rádio Anténa Rock (9 %), Rádio_FM (6 %) a Rádio Lumen (5 %). V rámci komparácie vysielania sme v roku 2019 dosiahli navýšenie o 18 minút oproti roku 2018, postúpili sme na 10. miesto zo 14, čo je značný posun v počúvanosti mediálneho subjektu.

Štruktúra NEV Rádia Patria je vo všeobecnosti charakteristická stabilitou a koncepcnosťou. V rámci komparácie si podobne všímame roky 2018 a 2019. V roku 2018 bola dobudovaná relatívna stabilná programová štruktúra, následkom čoho sme zaznamenali zvýšený nárast počúvanosti v jednotlivých cieľových skupinách. Veľkú popularitu získali nasledovné relácie: Rádionoviny – aktuálne spravodajsko-publicistické relácie (rusínsky, ukrajinský a rómsky jazyk), Zvony nad krajinou – reportážny regionálny program (rusínsky jazyk), Rómske slovo, špeciálne slovné relácie (Fond na podporu kultúry národnostných menšín), 4 koncerty rusínskeho a rómskeho folklóru, Ukrajinské vysielanie reflektuje živé a aktuálne témy (cezhraničná spolupráca, integrácia do európskych štruktúr). (Výročná správa o činnosti Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2018 2019, 346)

V roku 2019 štruktúra a dramaturgia relácií reflektovala občiansky princíp.

Hlavné vysielacie časy: denne od 18:15 do 19:00, streda a štvrtok + 19:00 – 20:00, sobota od 19:00 do 24:00 a nedeľa od 20:00 do 24:00.

Rusínske vysielanie – v porovnaní s inými rokmi programová štruktúra zostala nemenná, vysielanie spravodajstva (3 x 25 minút týždenne),

Hudobné pozdravy v rusínskom a ukrajinskom jazyku (1 x týždenne, 1 x 60), liturgia v staroslovienskom, resp. rusínskom jazyku (1 x mesačne, 1 x 60), publicistika – rozsah 6 hodín po premiérach a hudobný program, redakcia sa špecializuje na výrobu tzv. mixov – relácií pre majoritného poslucháča.

Rusíni sa čítajú – vysielanie (3 hodiny) – čítanie kníh rusínskych autorov
 Ukrajinské vysielanie – štruktúra sa oproti roku 2018 nemenila, spravodajstvo (týždenné vysielanie 50 minút), publicistika (3 hodiny), hudobný program (0,5 hodiny, Hitparáda).

Rómske vysielanie

V roku 2019 evidujeme problémy súvisiace so zmenou organizačnej štruktúry – Sekcia národnostného vysielania, Koncepcia vysielania pre Rómov v RTVS.

Vysielacia štruktúra 1. januára 2019 – publicistika (6 hodín), verejná nahrávka (1 mesačne), spravodajstvo (týždenne 140 minút), rómska hudba a tzv. mixy.

Nemecké vysielanie – 12 vydaní ročne

České vysielanie – 20 vydaní ročne

Poľské vysielanie – 10 vydaní ročne. (Výročná správa o činnosti a hospodárení Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2019 2020,121-122)

História NEV

História vzniku Redakcie NEV siaha do polovice tridsiatych rokov dvadsiateho storočia, konkrétne išlo o 1. december 1934. (Pihuličová 2014) V spomínanej dobe existovalo vysielanie pre maďarskú⁴, rusínsku⁵ menšinu, ktoré sídlilo v Bratislave a Košiciach. Samostatné rusínske vysielanie vzniklo až v roku 1941, jeho hlavným vedúcim sa stal rozhlasový pracovník Andrej Rudlovčák. (Draxler 2006) Mimochodom v roku 1941 sa Slovenský rozhlas stal členom Medzinárodnej rozhlasovej únie U. I. R. (Jenča 2009) V popredí rusínskeho vysielania stál kultúrny rozmer, ktorého účelom bolo vyháňať sa akýmkoľvek propagandistickým myšlienkam a tak prispieť k profilácii národnej identity. No vieme, že identita Rusínov bola koncom štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia ohrozená. Rusíni neboli považovaní za samostatnú menšinu. Napätosť

⁴ V Košiciach prvýkrát odznelo vysielanie v maďarskom jazyku 16. decembra 1928. (História SRO, 2016) Bratislavská odbočka zahájila vysielanie správ v maďarskom jazyku 17. decembra 1928.

⁵ Pre Rusínov z Podkarpatskej Rusi prvýkrát zaznelo pravidelné vysielanie z Košíc 9. 2. 1930 raz mesačne, od novembra 1934 denne. (História SRO, 2016)

ukrajinsko-rusínskych vzťahov v ZSSR sa odrazila aj v rozhlasovom vysielaní. (Draxler 2006) Relácie odvysielané Rusínmi nemali právo na lingvistickú autonómiu, no daný postih predsa vyznel paradoxne: „*Relácie pre našu východoslovanskú menšinu sa uvádzali pod spoločným názvom Ukrajinské vysielanie, no ich jazykom bola prevažne ruština.*“ (Draxler 2006, 92) No napokon sa v roku 1953 prešlo na ukrajinský jazyk, ktorý už bol bližšie rusínskemu jazyku. K vytúženému uvoľneniu národnostných bariér prišlo až na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.

Koncom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia národnostné vysielanie začalo reflektovať aktuálne spoločenské otázky súvisiace s normalizačnými tendenciami voľnosti a inovácie. (Draxler 2006) Výnimočné oživenie nastáva začiatkom sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia, presnejšie v roku 1972, kedy vznikla Hlavná redakcia regionálneho a národnostného vysielania REGINA. Jej šéfredaktorom sa stal Dr. Július Farkaš. (Jenča 2009) V októbri 1972 sa tvorili na okruhu Československo II. dva národné okruhy slúžiace kultúrnym záujmom recipientov Vltava a Devín. (Jenča 2009) Odborná úroveň pracovníkov vedúcich redakcií narastala, nakoľko sa začali zúčastňovať metodických školení.

Do roku 1990 regionálne vysielanie nebolo zastrešené nijakým samostatným programovým okruhom. Programový okruh REGINY vznikol 4. marca 1991, dôležitými centrami boli a dodnes sú krajské mestá Bratislava, Banská Bystrica a Košice. Neodmysliteľnou súčasťou spomínaného okruhu bola aj Hlavná redakcia maďarského vysielania sídliaca v Bratislave a Vysielanie pre Ukrajincov v Prešove. NEV dodnes vysiela na vlnách Rádia Regina.

Výnimočný okamih pre Hlavnú redakciu NEV znamenal september 2003, keď došlo k jej presídleniu z Prešova do Košíc z úsporných dôvodov, ktoré nepriniesli patričný účinok. Všetko sa ešte viac komplikovalo: „*Udialo sa tak v záujme efektívnejšieho fungovania redakcie (s ohľadom na prevádzku). Pre samotnú menšinu to však znamenalo veľké množstvo komplikácií (s ohľadom na jednotlivé menšiny). Najväčšie problémy sú spojené s menšinou rusínskou a ukrajinskou, keďže menšiny žijú v lokalitách, ktoré sú od centra vzdialené a udržiavanie živého kontaktu s poslucháčmi sa tak stalo problematickým. Odrazilo sa to aj v personálnom obsadení redakcií v tom, že je horšia možnosť získať*

do pracovného pomeru kvalifikovaných ľudí s primeranými znalosťami jazyka.“ (Mojžišová 2016) Podobný názor zastáva aj riaditeľ Centra národnostného vysielania Attila Lovász, no na druhej strane vyzdvihuje koncepciu jednotlivých programov: „Slabšou stránkou NEV je pomerne malá redakcia, ktorá musí výrobu riešiť sama a spolupracovať s množstvom externistov. Za mimoriadne silné stránky možno považovať jednoznačne informačné a reportážne formáty, orientácia na rozhlasovú výrobu tu a teraz.“ (Lovász 2016) I napriek spomínaným kolíziám, technická a obsahová úroveň mediálnych produktov je na požadovanej úrovni, jednotliví mediálni tvorcovia majú ujasnenú otázku, čo chcú daným programom docieľiť. Obrovským úspechom pre verejnosť bolo prúdové vysielanie⁶, ktoré sa podarilo plnohodnotne zrealizovať v septembri 2016, čím rozhlasové médium konečne naplnilo štandardy moderného vysielania a priameho kontaktu s poslucháčmi. (Mojžišová 2016)

Typy programov NEV

V rámci typológie NEV rozoznávame spravodajsko-publicistické, hudobné a literárno-dramatické programy.

Spravodajské a publicistické: Rádio noviny, Rádio magazín, Podoby života, Rádio mladých

Hudobné programy: Hitparáda rusínskych piesní, Hudba národností, Dedina hrá, spieva a dumu dumá

Literárno-dramatické programy: Kmotrovci, Rozprávka a Literárne okienko

Hlavným cieľom nášho úsilia bolo zmapovať analyticko-deskriptívnu formou proces rozhlasového národnostného vysielania, prostredníctvom analýzy mediálnych produktov z hľadiska obsahovej stránky. Metóda obsahovej analýzy nachádza bohaté uplatnenie pri kvalitatívnom výskume masmédií konkrétne v rámci komparácie mediálneho obsahu s distribúciou jednotlivých sociálnych javov. (McQuail 2007) Pristúpili sme k analýze, rozboru a následnému selektovaniu jednotlivých informácií. Cieľom interpretácie príslušného výskumného materiálu bolo vystihnúť investigatívny kolorit mediálnych produktov. Uvedený postup sa v sociálnych vedách využíva veľmi často: „*Ide o prístup, ktorý zdôrazňuje hlboké porozumenie materiálu, ktorý máme*

⁶ Išlo o prechod od vopred nahratých relácií k živému vysielaniu.

k dispozícii. Kládje dôraz na uvedomenie si vzájomného prepojenia faktu a hodnoty a na hľadanie významu vnútri materiálu, v kontexte, v ktorom vznikol.“ (Kronick 1997, 59) V súvislosti s danou analýzou bolo dôležité sprístupniť obraz fungovania rozhlasového národnostného vysielania v elektronických médiách, k čomu sme aj do istej miery osobne prispeli.

V rámci obsahovej stránky sme si všímali rozmanitosť rozhlasových žurnalistických žánrov, sledovali sme, či spĺňajú všeobecné kritériá, okrem toho sme pristúpili aj k vymedzeniu axiologických špecifik. Vplyv žurnalistiky a axiológie je tu neopomenuteľný, čo dokladá nasledovné tvrdenie ozrejmujúce kľúčový prienik spoločenskovedných disciplín: *„Jednotlivé žánre, zastúpené v programových typoch, generujú témy a hodnoty, ktoré sú príznačné pre kultúrne prostredie tvorcov a recipientov.*“ (Pravdová 2009, 300) Axiologické špecifiká sme sledovali pri identifikovaní hodnotového posolstva mediálnych produktov na základe prevažujúcej hodnotovej orientácie hostí.

V nami analyzovaných reláciách (10) sme sa stretli s množstvom axiologických špecifik, o ktorých sa nasledovne zmieňujeme:

Folklorný význam bol predmetne zohľadnený v relácii **Dedina hrá, spieva a dumu dumá**⁷, v ktorej sme sa stretli s propagáciou rusínskeho hudobného a tanečného folklóru vyznačujúceho sa zmyslom pre lokálpatriotizmus a jeho tendenciami súvisiacimi s dodržiavaním kultúrnych univerzálií či už rusínskeho jazyka a kultúry (duchovnej a umeleckej). Relácia Dedina hrá, spieva a dumu dumá si všímala využitie kultivujúcich kultúrnych hodnôt, ktorých hlavným účelom bolo predovšetkým zlepšiť kultúrny rozhľad recipientov a podnietiť ich k úcte k národným tradíciám, folklóru, ľudovému umeniu a pod. (Hocheľová 2011) Jednotlivé epizódy relácie bližšie približujú problematiku rusínskej národnej piesne, ďalej prinášajú životopisné profily významných osobností rusínskej kultúry (zaslúžilí pedagógovia, folkloristi – interpreti piesní), navyše relácie recipientom tlmočia osobné zážitky účastníkov folklórnych podujatí a mapujú divadelné aktivity ochotníckych súborov.

⁷ Hudobno-slovný publicistický program o folklórnom dedičstve Rusínov na SV Slovenska. Rozsah: cca 45 minút, 60 minút, cca 80 minút (čas pohyblivý) Dni vysielania: Nedeľa raz za mesiac cca 19:00, 20:00, 21.00 (čas pohyblivý) Relácia skončila v roku 2015. Moderátor: Andrej Kandráč

Relácia **Podoby života**⁸ poukazovala na edukačné, folklórne a historické aspekty rusínskej národnostnej menšiny obývajúcej územie Slovenska. Axiologické poslanstvo relácie demonštrovalo recipientom hodnotovú orientáciu hostí, ktorej prvoradá význam spočíval v transponovaní pocitov, myšlienok, názorov od expedientov k príjemcom. „*Kedže elektronické masmédiá, ako integrálna súčasť kultúrno-spoločenského systému spoločnosti, disponujú výrazným podielom komunikačného vplyvu pri formovaní, resp. ovplyvňovaní hodnotovej orientácie publika, systematicky, stále vo väčšej miere a intenzite prostredníctvom nepretržitého vysielania informatívnych obsahov výrazne zasahujú do súkromného i spoločenského života osloveného adresáta.*“ (Lehoczká 2012, 74) Jednotlivé epizódy relácie mapujú témy židovského holokautu, biografické profily osobností folklórneho života, typický spôsob života Rusínov a históriu významných muzeálnych inštitúcií.

Národnostný magazín⁹ poskytoval prehľad o kultúrnych výdobytkoch českej, nemeckej, poľskej, rómskej, rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku. Recipientov oboznamoval väčšinou s folkloristickými témami (rozprávka – žáner ľudovej prózy), kultúrными univerzáliami (jazyk, hodnoty, normy), približoval aktivity kvartérneho sektoru (školsťvo, vzdelávanie) a predstavoval špecifický druh výtvarného umenia (sochárstvo). Dané témy boli v relácii reprezentované hosťami – protagonistami, čiže vzácnymi nositeľmi tradícií, ktorí do istej miery ovplyvnili sociokultúrny opus národnostných menšín Slovenska. Z axiologického hľadiska mediálny produkt prezentoval mentalitu jednotlivých národností, ich špecifické kultúrne, povahové či politické črty. Národná mentalita tu vystupovala ako zvláštny fenomén odzrkadľujúci kolektívny charakter pospolitosti ľudu. „*Kategória (národnej) mentality sa týka historickej, sociálnej skúsenosti, kultúrneho vedomia historického kolektívu zvaného národ, národného či len teritoriálneho spoločenstva.*“ (Šabík 2014, 174) Jednotlivé epizódy relácie poukazujú na význam rusínskeho jazyka a kultúry a na výnimočnosť rusínskych spevov s oslavnou a ľu-

⁸ Publicistický magazín o osobnostiach rusínskeho života. Rozsah: 30 minút. Vysiela sa 2. sobota v mesiaci 20:00 – 20:30. Moderátori: Jana Truščínská Sivá, Štefánia Levkaničová

⁹ Spravodajsko-publicistický magazín, ktorý sa venuje životu českej, nemeckej, poľskej, rómskej, rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku. Rozsah: 60 minút. Vysiela sa v sobotu (19:00 – 20:00) a v nedeľu (20:00 – 21:00). Moderátori: Štefan Štec, Viera Medašová, Jarmila Vaňová, Jana Truščínská-Sivá, Dávid Palašček

bostnou tematikou, vystihujú aj spôsob života českých akademických maliarov, prínos rómskych insitných maliarov do slovenského umenia, navyše mapujú stereotyp života slovenských gréckokatolíckych kňazov žijúcich na východnom Slovensku. Príslušníci rusínskej národnostnej menšiny vo svojich výpovediach poukazujú na absenciu legislatívnej platformy (neexistuje dodnes Zákon o národnostných menšinách), kultúrnych ustanovizní (nemáme dodnes Dom rusínskej kultúry), taktiež nie je zastrešené samostatné vysielanie etnika prostredníctvom elektronických médií.

Magazín **Rómske slovo**¹⁰ si všímal využitie kultúrno-historických aktivít etnika. Mediálny produkt poukazoval na diskrimináciu národnostnej menšiny, ktorú do istej miery podnietila aj súčasná verejná mienka. Svojím spôsobom prispela k tomu rasistická tendenčnosť majúca ďalekosiahle následky: „*Skreslený mediálny obraz o etnickej menšine podporuje v očiach verejnosti šablónovité a zjednodušené predstavy o tých druhých.*“ (Urban-Dubský-Murdza 2011, 204) V tomto prípade vznikajú zbytočné predsudky a nedorozumenia, i keď v mnohých prípadoch môžu byť aj oprávnené. Jednotlivé epizódy relácie vykresľujú témy súvisiace s evanjelizáciou Rómov, problematikou rómskeho holokaustu, mapujú spôsob života vo vybraných rómskych komunitách, oboznamujú nás i s významnými benefičnými aktivitami, vianočnými tradíciami daného etnika, ďalej približujú zákulisný svet rómskych umelcov a pod.

Publicistický magazín **Korene**¹¹ vykresľoval prínos osobností, ktoré sa významnou mierou pričínili o propagáciu výtvarných ukrajinskej kultúry na území Slovenska. Vo všeobecnosti ukrajinský folklór predstavuje penzum obradov kalendárneho zvykoslovia, variácií ľudových piesní, tanečných kreácií postupne sa infiltrujúcich aj do herného či javiskového prejavu. Mediálny produkt poukazoval na kultovú hodnotu osobnosti v pravom slova zmysle, reflektoval výnimočné zásluhy tvorcov kultúrnych zvláštností, tento špecifický trend ukotvenosti v kultúrnom priestore sa rozvíjal už na prelome devätnásteho a dvadsiateho

¹⁰ Národnostno-etnické vysielanie. Spravodajsko-publicistický prehľad udalostí v živote Rómov na Slovensku. Rozsah: 20 minút. Vysiela sa v pondelok až piatok 18:40 – 19:00. Moderátori: Monika Komorová, Jarmila Vaňová, Monika Sinuová, Marianna Jaremková

¹¹ Ukrajinský publicistický magazín o osobnostiach spoločenského života. Rozsah: 30 minút. Dni vysielania: 3. sobota v mesiaci 20:00 – 20:30. Moderátor: Ludmila Garjanská

storočia: „Osobnosti spoločenského, kultúrneho života, podnikatelia, finančníci atď. sa prezentovali kultúrnou pečatou patriotizmu.“ (Pravdová 2003, 64) Jednotlivé epizódy relácie približujú verejnosti aktivity Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, vystihujú spoluprácu ukrajinských umeleckých telies s orchestrom Musica Juvenalis a Ukrajinským národným chórom, rekonštruujú životopisné profily ukrajinských publicistov, pisovateľov a zaslúžilých pedagógov.

Relácia **Hudba národnosti**¹² apelovala na úctu nositeľov folklórneho povedomia východoslovenských národov (Ukrajincov, Rusínov) k umeleckým tradíciám. Z axiologického hľadiska v mediálnom produkte došlo k naplneniu kolektívneho ducha jednotlivých národností, symbolizujúceho patričnú budúcnosť, v danom prípade idea kolektívnosti garantuje potenciálny úspech pospolitosti ľudu: „Kolektívna identita sa teda viaže na skupinu ľudí, ktorých spája pocit spolupatričnosti, a ktorí zdieľajú predstavu o takých spoločných a jedinečných črtách, ktoré ich skupinu odlišujú od iných skupín.“ (Botík 2007, 9) Dôležitú úlohu tu zohráva kolektívna pamäť, ktorá je dodnes živým tradovaným fenoménom ľudstva. Jednotlivé epizódy relácie si všimajú vzťah autorov k ľudovej piesni, ktorý bol podmienený aj určitými faktormi (napr. detstvo, pestovaná záľuba a pod.), okrem toho mapujú zážitky z koncertných podujatí Rusínov a Ukrajincov, i keď väčšina z nich sú subjektívneho charakteru, navyše približujú aj historické kontexty vzniku jednotlivých kapiel, či hudobných zoskupení.

Spravodajsko-publicistický magazín **Rádio mladých**¹³ približoval recipientom vrcholné skvosty rusínskeho dramatického umenia aj so špecifickými atribútmi, navyše všimol si postavenie rusínskej národnostnej menšiny v rámci prvej svetovej vojny a po páde totalitného režimu v roku 1989. Axiologické posolstvo relácie bolo zamerané na preklenutie vzájomných predsudkov medzi jednotlivými národnosťami, ktoré pramenili z historických a politických udalostí, čiže vo svojej kontextovej platforme nás vyzývalo k partnerskej spolupráci. Ideu partnerskej spolupráce v rámci národov, etník mnohokrát aj tendenčne zdôrazňuje

¹² Portrét interpreta ukrajinskej/rusínskej hudby. Rozsah: 30 minút. Dni vysielania: 3. a 4. sobota v mesiaci 20:30 – 21:00. Moderátor: Viktor Haščák

¹³ Spravodajsko-publicistický magazín pre mladých poslucháčov v rusínskom/ukrajinskom jazyku. Rozsah: 60 minút. Dni vysielania: sobota, čas diskutabilný 20:00 – 21:00, 21:30 – 22:30, 22:00 – 23:00. Relácia sa skončila v roku 2015. Moderátor: Dávid Palaščák

Projekt zjednotenej Európy. Ide o podporu projektov garantujúcich duchovný a intelektuálny dialóg európskych krajín na princípe vzájomného zblížovania kultúr, ktorých výsledkom je budovanie kultúrnych mostov. (Šabík 2001) Jednotlivé epizódy relácie verejnosti prezentujú osobnosti rusínskeho folklóru v biografickom slede mapujú kontextovo obdobia mladosti a staroby, všimajú si využitie jednotlivých komunikačných prvkov v slovenskom a rusínskom divadle, poukazujú na špecifické črty rusínskych piesní, navyše zmieňujú sa o kríze morálnych hodnôt medzi mladistvými, vystihujú politickú situáciu Rusínov po prvej svetovej vojne, konkrétne otázku štátoprávneho usporiadania, ďalej stereotyp života mladých združených vo folklórnom kolektíve Rutenia a pod.

Jedna z najnovších vysielaných relácií **Literárne okienko**¹⁴ recipientom približovala knižnú tvorbu rusínskeho a ukrajinského etnika, väčšinou boli tu zastúpené žánre ľudovej prózy (rozprávky a povesti) a veľké epické diela (romány). V popredí mediálneho produktu dominovala hodnota zábavy, hlavný dôvod bol tu logicky opodstatnený: „*Recipient si tak prostredníctvom širokej ponuky zábavných programov rieši svoje každodenné problémy. Imaginárny úkryt mu poskytuje fantazijný svet, tak veľmi vzdialený od každodennej reality.*“ (Moravčíková 2013, 17) Zábava tu predstavuje nezvyčajný unikát, disponujúci príslušným katarzným účinkom, ktorého hlavným účelom je vylúčiť ľudského jedinca z enormného tlaku povinností a pozitívne ho namotivovať. Jednotlivé epizódy relácie prezentujú tvorbu autorov príslušníkov rusínskej a ukrajinskej národnostnej menšiny s prihliadnutím na špecifické črty (úvahy o ľudskej hlúposti, paródia bývalého režimu a cenzúra), ďalej približujú etnografické a folkloristické kontexty vzniku povestí, poetickú tvorbu nedávno zosnulých spisovateľov popretkávanú jednotlivými hudobnými ukážkami piesní.

Relácia **Klub profesorov/osobností**¹⁵ slúžila na odmaskovanie pocitov respondentov, ktoré súviseli s druhou svetovou vojnou, normalizačnými procesmi, komunistickou diktatúrou na našom území.

¹⁴ Prehľad najnovších kníh a osobností. Rozsah: 30 minút. Dni vysielania: každý 2. mesiac 1. sobotu 20:00 – 20:30 a každú 4. sobotu v mesiaci 20:00 – 20:30. Moderátor: Jana Truščínská-Sivá

¹⁵ Cyklus rozhovorov so zaujímavými osobnosťami žijúcimi na východe Slovenska, ktorých život a životné skúsenosti ukazujú, že najlepším učiteľom je život sám. Rozsah: 60 minút. Dni vysielania: streda 19:00 – 20:00. Moderátor: Marián Levkanič, Silvia Zelinková, Ludmila Garjanská

Mediálny produkt vykresľoval aj pozitívne stránky bývalého režimu, konkrétne išlo o zmysel pre integrovanú kolektívnu súdržnosť a pracovnú sukcesivnosť medzi vtedajším socialistickým ľudom. Mediálny produkt vo svojej tematickej platforme prezentoval rôznorodé spektrum hodnôt, tendenčne poukazoval na úctu k práci, pozemskému životu, najbližším. Danému účelu by mali slúžiť aj masovokomunikačné prostriedky, čo jasne vystihuje nasledovné tvrdenie: „*Médiá by mali byť vedené k národnému rozvoju, k podpore autonómie a kultúrnej identity jednotlivých krajín. Prednosť majú základné myšlienky demokracie.*“ (Kunczik 1995, 77) Piliere demokracie deklarujú aj práva národnostných menšín a rovnosť pred zákonom. Jednotlivé epizódy relácie vzdávajú hold osobnostiam hudobno-folklórneho diania vybraných národnostných menšín, vystihujú špecifické povahové črty Rusínov a Ukrajincov, ich folklórne zoskupenia a kultúrne inštitúcie.

Formát spravodajsko-publicistickej relácie **Rádio noviny**¹⁶ bol zameraný na prezentáciu ukrajinsko-rusínskych aktivít, konkrétne kultúrnych (sympóziá, vedecké konferencie) a športových podujatí. Mediálny produkt sa kompaktne zameril na kultiváciu humanistického potenciálu recipienta, poukazoval na skvosty jednotlivých historických udalostí, následne formoval jeho úctu ku kulturologickým a umenovedným hodnotám. Snažil sa priblížiť vnútorný svet v období moderny, ktorého tvorcom je človek: „*Prúdy moderny zrkadlili či zobrazovali osudy človeka 20. storočia.*“ (Bernátová-Čahojová 2009, 154) Jednotlivé epizódy relácie prinášajú spravodajský blok príspevkov s regionálnym zameraním prevažne na oblasť Prešovského samosprávneho kraja, konkrétne upriamujú pozornosť na ekologické a komunálne aktivity Rusínskej obrody a jej kooperácie so zahraničím (poľské mestá), všímajú si kultúrnu identitu národnostných menšín, aktivity kultúrnych inštitúcií (napr. Múzeum rusínskej kultúry v Prešove a iné pamätihodnosti) a vybrané pamätné dni.

Z dôvodu podrobnejšieho prehľadu sme sprístupnili v uvedených tabuľkách hodnoty (**Tabuľka A**, **Tabuľka B**) a žánre súvisiace s analyzovanými reláciami národnostného vysielania.

¹⁶ Národnostno-etnické vysielanie. Spravodajsko-publicistický prehľad aktuálneho diania v živote Rusínov/Ukrajincov. Rozsah: 25 minút. Dni vysielania: pondelok až piatok 18:15 – 18:40. Moderátori: Štefan Štec, Silvia Zelinková, Peter Kimák-Fejko, Marián Levkanič, Dávid Palaščák a ďalší.

Tabuľka A: Prehľad zastúpených hodnôt v jednotlivých reláciách

Relácia	Hodnoty
Dedina hrá, spieva a dumu dumá	Kultivujúce kultúrne hodnoty
Podoby života	Behaviorálny rozmer/ Hodnotová orientácia hostí
Národnostný magazín	Národná mentalita
Rómske slovo	Antidiskriminačné opatrenia
Korene	Patriotizmus
Hudba národností	Kolektívna pamäť
Rádio mladých	Partnerská národnostná kooperácia
Literárne okienko	Hodnota zábavy
Klub profesorov/Klub osobností	Kultúrna identita
Rádio noviny	Humanizmus verzus umenie

Zdroj: Vlastné spracovanie

Hodnoty implementované v národnostných reláciách majú prevažne stimulačný charakter, demonštrujú recipientovi nejaké poslanstvo, resp. podnecujú ho dokonca k akejsi vyššej spirituálnej reflexii. Mediálni tvorcovia v jednotlivých komunikátoch mnohokrát riešia otázku náboženskej slobody, vieroučné dôvody, problematiku novej evanjelizácie, atď. Každý mediálny komunikát je nositeľom hodnôt. Na kultivácii hodnôt sa do istej miery spolupodieľa celková spoločenská klíma, verejná mienka, čo sa nám aj viackrát v rámci našej analýzy potvrdilo. K pozitívnym hodnotám patrí predovšetkým kultúra, zábava, a jej pretransformované prejavy v podobe zdôraznenia národnej mentality, hodnotovej orientácie, partnerskej kooperácie, atď. K negatívnym hodnotám radíme rastúci vplyv extrémizmu v spoločnosti, ktorého vhodnou prevenciou by mali byť antidiskriminačné opatrenia v podobe rôznych diskusií, seminárov a pod.

Tabuľka B: Prehľad zastúpených žurnalistických žánrov v jednotlivých reláciách

Relácia	Žánre
Dedina hrá, spieva a dumu dumá	Publicistické rozhovory portrétne, reportážne, komentujúce
Podoby života	Publicistické rozhovory portrétne, reportážne, komentujúce
Národnostný magazín	Publicistické rozhovory portrétne, komentujúce, reportážny prenos
Rómske slovo	Publicistické rozhovory portrétne, reportážne, rozborové
Korene	Publicistické rozhovory portrétne, reportážne, rozborové
Hudba národností	Publicistické rozhovory portrétne, rozhlasový dokument, reportážne pásmo
Rádio mladých	Publicistické rozhovory portrétne, reportážne, rozborové
Literárne okienko	Publicistické rozhovory komentujúce
Klub profesorov/Klub osobností	Publicistické rozhovory portrétne, komentujúce
Rádio noviny	Reportážne pásmo/Spravodajský rozhovor

Zdroj: Vlastné spracovanie

Z hľadiska využitia rozhlasových žurnalistických žánrov v reláciách najviac dominovali publicistické rozhovory portrétnej, reportážnej, komentujúcej a rozborovej formy (67 %). Cieľom portrétnych rozhovorov bolo mapovať výnimočné zásluhy respondentov, prístupíť k vecnej konfrontácii života a tvorby prezentovaných osobností. Publicistické rozhovory komentujúcej formy predstavovali umelecké, či knižné diela najvýznamnejších autorov, poprípade špecifikovali ich prínos do skúmanej problematiky. Publicistické rozhovory reportážnej formy mapovali vybrané ľudové tradície resp. sprístupňovali priebeh rituálnych obradov národností. Publicistické rozhovory rozborovej formy

detailne analyzovali výnimočné udalosti historického významu s patričnou dávkou autenticity a retrospektívy. Reportážny prenos (pásmo) (15,72 %) sprostredkoval verejnosti osobné dojmy účastníkov kultúrnych a politických podujatí, ktorých výpovede oživené príslušnou hudobnou zložkou (defilé ľudových piesní) mali zväčša subjektívny charakter. V rámci rozhlasového reportážneho pásma dochádzalo k čiastočnému žánrovému prelínaniu so spravodajským rozhovorom (12,86 %). Význam spravodajského rozhovoru spočíval v uvedení najnovších udalostí a následnom demonštrovaní názorov recipientom. Rozhlasový dokument (4,29 %) si všímal dobový spoločenský kontext priebehu jednotlivých historických udalostí.

Záver

Na koncepciu národnostného vysielania vo veľkej miere vplýva trend regionalizmu a žurnalizmu, ktorý postupne preniká aj do globálnej roviny kladúcej dôraz na významné politické témy. Jednotlivé mediálne produkty v prevažnej miere uspokojujú očakávané kultúrne potreby recipientov, konkrétne menej zastúpené spravodajské programy sprostredkujú dôležité informácie o aktuálnych udalostiach v živote menších, kým hudobné, literárne a umelecké programy slúžia aj na rozvoj kreatívnych schopností recipienta. Pre národnostné vysielanie sú príznačné i postmoderné globálne javy s negatívnou konotáciou extrémizmu, komercializmu, informatizácie najmä dekadentného významu, ktoré vystihujú aktuálny kolorit spoločnosti. Mediálni tvorcovia vidia dôležité východisko v reštrukturalizácii spoločensko-právnych pomerov národnostného vysielania.

Aplikovanie analytického prínosu nám pomohlo ujasniť nasledovné otázky vzťahujúce sa k predstavám slovenských divákov o národnostných menšinách, ako i k predstavám členov národnostných menších. Ďalej sme v príspevku poukázali na divergentné povahové rozdiely národnostných politik, premietajúcich sa do národnostného vysielania. Z výsledkov môžu vystať podnety k širšej diskusii o smerovaní inštitúcie, presnejšie relevantných redakcií. Dosiahnuté výsledky môžu byť aj istou pomôckou pre archívny a aktuálny mediálny výskum. Zároveň najväčší prínos spočíval v poukazaní na globálne trendy, ktoré vplývajú na vysielanie národnostných menších. Čím sme akcentovali binaritu globálneho/glokálneho, ktorá v istom zmysle modifikovala mediálnu prezentáciu národností, ale

súčasne tento stret má slúžiť na zachovanie kultúrnej autonómie v zmysle práva národov a národností na sebaurčenie a slobodný rozvoj.

Literatúra

- BEŇUŠKOVÁ, Z., RATICA, D. (2002): *Obraz spoločnosti a jej fungovania v slovenskej etnológii v 2. polovici 20. storočia*. In: *Slovenský národopis*, Vol. 50, No. 3-4, Bratislava, s. 395-404.
- BERNÁTOVÁ-ČAHOJOVÁ, B. (2009): *Pútnici a tuláci v umení 20. storočia. Štúdie, eseje o moderne a postmoderne*. Bratislava: TATRAN.
- BOTÍK, J. (2007): *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: Vydavateľstvo Lúč.
- DRAHLER, V.(2006): *Príspevky k dejinám rozhlasu – jubilejné*. Bratislava: Odbor mediálneho výskumu Slovenského rozhlasu.
- HILLIARD, R. L., KEITH, M. C. (2010): *The Broadcast Century and Beyond: A Biography of American Broadcasting*. Amsterdam: Focal Press.
- HOCHELOVÁ, V. (2011): *Hodnotové aspekty masmédií s dôrazom na spravodajstvo*. Nitra: FF UKF.
- JENČA, I. (2005): *Problematika krajín Európskej únie vo verejnoprávnom rozhlase na Slovensku*. In: T. Zasepa a kol.(Ed.). *Problematika krajín Európskej únie v rakúskych a slovenských médiách*, Ružomberok: Katolícka univerzita, s. 55-65.
- JENČA, I. (2009): *Rozhlasové vysielanie na Slovensku*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave.
- KRONICK, J. C. (1997): *Alternatívni metodologie pro analýzu kvalitativních dat*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 33, No.1, Praha, s. 57-67.
- KUNCZIK, M. (1995): *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum.
- LEHOCZKÁ, V., CHUDINOVÁ, E. (2005): *Fenomén rozhlasu v systéme médií. Základy rozhlasovej žurnalistiky v systéme masmediálnej komunikácie*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava.
- LEHOCZKÁ, V. (2012): *Fenomén kultúry v kontextoch vývoja a súčasných trendov civilizácie*. Bratislava: STIMUL.
- MCQUAIL, D. (2007): *Obsahová analýza*. Praha: Portál.
- MORAVČÍKOVÁ, E. (2013): *Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave*. Nitra: FF UKF.
- PIHULIČOVÁ, M. (2014): *Národnostné menšiny majú svoje vysielanie už osemdesiat rokov*. In: Korzár, Prešov. Dostupné na: <http://presov.korzar.sme.sk/c/7519297/narodnostne-mensiny-maju-svoje-vysielanie-uz-osemdesiat-rokov.html>

- PRAVDOVÁ, H. (2003): *Mediálna kultúra v procese globalizácie*. Bratislava: Peter Mačura-PEEM.
- PRAVDOVÁ, H. (2009): *Determinanty kreovania mediálnej kultúry*. Trnava: FMK UCM Trnava.
- ŠABÍK, V. (2001): *Diskurzy o kultúre*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- ŠABÍK, V. (2014): *Národná kultúra ako rezonančný priestor*. Martin: MS.
- Urban, L. & Dubský, J. & Murdza, K. (2011): *Masová komunikace a veřejné mínění*. Praha: Grada Publishing.

Internetové zdroje:

- História SRo, RTVS, 2016. Dostupné na: <https://www.rtv.s.org/o-rtvs/historia/historia-sro>
- Národnostné vysielanie. Rádio Patria. Redakcia národnostného vysielania. 2021. Dostupné na: <https://patria.rtv.s.sk/nev-o-nas>
- Výročná správa o činnosti Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2018. Materiál na rokovanie Výboru NR SR pre kultúru a médiá. Bratislava, apríl 2019. Dostupné na: http://cdn.srv.rtv.s.sk/a542/file/item/sk/0002/vyrocná_sprava_2018_final.o7q2.PDF
- Výročná správa o činnosti a hospodárení Rozhlasu a televízie Slovenska za rok 2019. Bratislava, apríl 2020. Dostupné na: http://cdn.srv.rtv.s.sk/a542/file/item/sk/0002/rtvs_vyrocná_sprava_2019_iii.oKxt.PDF
- Zákon č. 308/2000 Z. z o vysielaní a retransmisii. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2000-308>

Interné dokumenty(na osobné vyžiadanie):

- Rozhovor autora Emanuela Orbana s Attilom Lovászom. Košice: 17.05.2016
- Rozhovor autora Emanuela Orbana s Kristínou Mojžišovou. Košice: 18. 06. 2016

PhDr. Emanuel Orban, PhD.

Štatistický úrad SR/ Statistical Office of the Slovak Republic
Lamačská cesta 3/C
840 05 Bratislava 45, Slovakia
email: emoorbo@gmail.com